

Architektura norweska i norweskie inspiracje w architekturze Pogórza Sudeckiego

Ewa Cisek

Wprowadzenie

Norwegia należy do krajów, których źródłowości architektury i sztuki należy upatrywać zarówno w specyficznych uwarunkowaniach środowiskowych, jak i kulturowych. Stąd też wątki architektury norweskiej pojawiające się w krajobrazie Kotliny Jeleniogórskiej nie są dziełem przypadku, ale raczej wynikiem świadomie podjętych działań, polegających na przeniesieniu architektury, tak kulturowo różnej od polskiej, na całkiem nowy grunt. Inicjatorami takich przedsięwzięć są najczęściej pojedyncze indywidualności, ludzie zafascynowani norweską przyrodą, kulturą i sztuką. Tak też było w przypadku obiektów, które wzniesiono na przestrzeni dwóch wieków w regionie Sudetów.

Kościół Vang stavkirke – przybysz z dalekiej północy

Pierwszą oryginalną norweską budowlą, zaistniałą w 1844 r. w krajobrazie Karkonoszy był drewniany kościółek Vang (norw. *Vang stavkirke*) noszący obecnie nazwę Kościoła Górskiego Naszego Zbawiciela lub Świątyni Wang. Obiekt ten został wybudowany w XII wieku w Norwegii, w miejscowości Vang (rejon Oppland), położonej nad jeziorem o tej samej nazwie, otoczonym ośnieżonymi, góorskimi szczytami. W miejscu pierwotnej lokalizacji świątyni zachował się do dziś kamień runiczny datowany na XI w. co sugeruje, że kościół ten mógł być wzorowany i powstał na miejscu wcześniejszej budowli, wzniesionej przez bezimiennych wikińskich cieśli. Runy¹ pokrywające niczym

* dr hab inż. arch., Katedra Architektury Mieszkalniowej, Przemysłowej, Wnętrz, Ruralistyki, Krajobrazu, Sztuk Wizualnych i Systemów Konstrukcyjnych, Wydział Architektury PWR.

¹ Runy są rodzajem staro skandynawskiego pisma zgłoskowego, wyrytego w kamieniu, najprawdopodobniej wzorowanym na alfabecie greckim lub łacińskim. Każdy symbol jest odpowiednikiem dźwięku i piktogramem opisującym pojęcie lub obraz. Słowo „run” oznacza tajemnicę a także pismo tajemne. W całej Norwegii zachowało się około 1600 napisów runicznych [1, s.28], [9].

tatuazem oryginalny zabytek informują, że kamień upamiętniał wikinga Gunnara, zaś charakter motywów zdobniczych wskazuje na jeden ze schyłkowych okresów wikiń-

Il.1 Kościół Vang stavkirke z XII w., obecnie Kościół Górski Naszego Zbawiciela (Świątynia Wang) w Karpaczu (fot. Ewa Cisek)

skiej sztuki - styl Ringerike², w którym pojawiają się wzory liściaste w postaci wijących, przenikających się nawzajem form roślinnych. Vang stavkirke pozostawał nad norweskim jeziorem do pierwszej połowy XIX. w. Z powodu niemożności przeprowadzenia kosztownego remontu władze gminy postanowiły go zburzyć i na jego miejscu wznieść nową, większą świątynię. Dzięki interwencji norweskiego malarza Johana Christiana Dahla, dla którego kościoły stav stanowiły ulubiony motyw jego obrazów, utrzymanych w nurcie narodowego romantyzmu, ostatecznie podjęto decyzję o sprzedaży świątyni. Kościół rozebrano na części w 1841 r. i przewieziono najpierw do portowego miasta Bergen, następnie do Berlina i ostatecznie do Karpacza, gdzie został złożony i wzbogacony o kamienną wieżę ze śląskiego granitu, chroniącą go przed wiatrami, wiejącymi od strony Śnieżki (Il. 1) [19].

Kościółek Vang stavkirke jest jednym z dwóch spośród 29 zachowanych kościołów tego typu zlokalizowanym poza Norwegią (pierwotnie w Norwegii było ich ok. 900, drugi - Skaga stavkirke z XII w. został wybudowany na terenie obecnej Szwecji). Świątynie stavkirke (norw. stav – słup, kirke – kościół) powstawały na terenie całego kraju z początkiem chrześcijaństwa, czyli od końca XI. do XIV. w., często w miejscach usytuowania wcześniejszych wikingich budowli, które stanowiły dla nich inspirację³. O tym,

² Wyróżnia się sześć okresów sztuki wikingów: najstarszy to „bestie chwytające” (VIII w.), którego wiodącym motywem były przedstawienia istoty chwytającej swoimi szponami inną postać, kolejne okresy to Borre i Jellinge (poł. IX i koniec X w.) reprezentujące wzór „wstęgowatych stworzeń”, misternie ze sobą splecionych, następnym okresem jest Mammen (poł. X w.) gdzie pojawiają się motywy: bestii, smoków i węży nawzajem się przenikających oraz roślinne odrosty i pnącza, Ringerike to okres charakteryzujący się motywami liściastymi (koniec XI w.), ostatni z okresów to Urnes – we wzorach zdobień pojawiają się fantazyjne zwierzęta, łodygi roślinne i pnącza. Styl romański (XII w.) o zdecydowanie roślinnych motywach pojawił się po wprowadzeniu w Norwegii chrześcijaństwa [1, s.22-24].

³ Za T. Allanem: „Style sztuki wikingów wpłynęły na wzornictwo symboli chrześcijańskich. Choć chrześcijańscy władcy rządząli krajem od początku XI. w. dwie wiary współistniały ze sobą jeszcze przez niemal całe stulecie. Niektóre szczegóły konstrukcji kościołów noszą cechy budowli wykorzystywanych w celach religijnych w czasach pogańskich [1, s. 113].

Il.2 Norweskie inspiracje: Kościół Lom stavkirke z XII w. w Lom, rejon Oppland, Norwegia: detale dachu (fot. Ewa Cisek)

że w dużej mierze zniknęły one z norweskiego krajobrazu nie zdecydował jednak nietrwały materiał, z którego je zbudowano [2], [3], [4], [6]. Największe zniszczenia kościołów stav dokonały się w XIX. w. Odpowiedzialny za to był jeden z odłamów luteranizmu – pietyzm, który zakładał, że wytwory sztuki wikingów, a za takie uważano te wczesnochrześcijańskie budowle, są dziełem szatana i należy je bezwzględnie unicestwić⁴. Paradoksalnie przedstawiciele innych odłamów luteranizmu, w tym duchowni określani mianem „księży ziemniaczanych” (nazwa ta wzięła się stąd, że wędrowali od domu do domu szerząc edukację wśród prostego ludu) chronili kościoły stav, często remontując je i odbudowując [15, s.2].

Podobnie jak inne świątynie tego typu kościół Vang stavkirke uzyskał drewnianą konstrukcję, opartą na lekkiej, nośnej strukturze szkieletowej – słupowej (norw. stav), podtrzymującej dach i uwalniającej od obciążeń wieńcowe ściany (technikę zaczerpnięto bezpośrednio z budowy

⁴ Za N. Witoszek – Fitzpatrick: „Do najbardziej destruktywnych nurtów w luteranizmie należał pietyzm. W swoich skrajnych przypadkach wyznawcy odrzucali ludową kulturę z całą jej tradycją i zwyczajami, a w XIX. w. niszczyli drewniane kościoły stav jako pochodzące z „mroków średniowiecza” „pogańskie świątynie” [15, s.2].

II.3 Norweskie inspiracje: restauracja Frognerstølen w Oslo w Norwegii, stan z 1889 r., (rys. autorki na podstawie zdjęcia archiwalnego [16])

II.4 Norweskie inspiracje: tradycyjny spichlerz ze skansenu Maihaugen w Lillehammer (fot. Ewa Cisek)

wikińskich łodzi) oraz kunsztowne zdobienia w postaci ornamentyki roślinnej widocznej na portalu wejściowym, nawiązującej do sztuki romańskiej [11], [19]. Kalenicę dachu świątyni, który pokryty jest drewnianym gontem, imitującym smoczą łuskę, dekoruje charakterystyczna koronkowa forma zaś na jego szczytach umieszczono w znacznie późniejszym okresie sterczyny w postaci smoczych głów,

motyw obecny m.in. w norweskim kościele w Lom (Il. 2) [8]. Wnętrze kościoła tonie w półmroku, światło sączy się tylko z góry na podobieństwo smug słonecznych, wpadających przez korony drzew na leśną polanę. Taki sposób kreowania przestrzeni nosi miano efektu nordyckiego światła i jest do dziś stosowany przez współczesnych norweskich architektów [4]. Motywy świętego gaju i łodzi są wartościami, które stanowią o niepowtarzalności przestrzeni *sacrum* w norweskich świątyniach⁵.

Pawilon Norweski – restauracja z widokiem na góry.

Kolejnym obiektem o źródłowości norweskiej, który pojawił się w krajobrazie Sudetów jest Pawilon Norweski usytuowany w Parku Norweskim w Cieplicach. Obiekt ten wzniesiony w 1909 r. stanowił wierną kopię budynku restauracji Frognerstølen, która powstała po przebudowie dawnej farmy w 1889 r. w Oslo. Oba budynki wykonano według projektu znakomitego norweskiego architekta Holma Hansena Munthe. Norweski pierwowzór wybudowany został w 1867 jako dom mieszkalny na farmie otoczonej lasami, którego właścicielem był Tomasz Hefty. Obiekt otrzymał nazwę Frognerstølen co w języku norweskim oznacza leśną farmę. Po zakupieniu budynku przez władze miasta w 1889 r. urządzono w nim restaurację (Il. 3). Budynek zaprojektowano w tzw. smoczym stylu (norw. *drakken styl* - od drakkarów - wikińskich łodzi, których drewniane dziobnice zdobiły głowy smoków). Wykształcił się on w połowie XIX. w. w Norwegii z europejskiego nurtu „Schweizer styl”, poprzez zasymilowanie i włączenie do swojej interpretacji typowo norweskich, narodowych motywów, w tym zasady konstrukcyjnej spichlerza (Il. 4). Z czasem obiekt rozbudowano o dodatkowe skrzydło hotelowe [17]. Osobą, która zainspirowała do przeniesienia wizerunku norweskiej restauracji na teren ówczesnego cesarstwa niemieckiego był cesarz Niemiec i król Prus Wilhelm II z Hohenzolernów. Król był wielkim miłośni-

⁵ Za E. Trocką – Leszczyńską: „Otoczenie wnętrza kościoła słupami, które są w górnej części stężone, przypomina polanę w lesie, otoczoną drzewami. Przez gałęzie, czyli skratowania sączy się światło do spowitej mrokiem przestrzeni. To stanowi o mistyce kościoła norweskiego z ciemnym wnętrzem i światłami w górze” [11, s.51].

kiem norweskiej przyrody, architektury i kultury, w tym sag - pełnych wikingów bohaterów i heroicznych morskich wypraw. W całym Cesarstwie Niemieckim Wilhelm II korzystając z usług Holma Hansena Munthe wznosił obiekty w smoczym stylu, mające swoje wzorce w norweskiej ojczyźnie architekta. Upodobania władcy udzieliły się również niektórym jego poddanym. A konkretnie Eugenowi Fülnerowi synowi założyciela fabryki maszyn papierniczych w Cieplicach śląskich, który postanowił wybudować typowo norweski obiekt dla cesarza, licząc na zamówienie rządowe. Ostatecznie zdecydował, że będzie to pawilon dla pary cesarskiej Wilhelma II i jego małżonki Augusty Wiktorii z okazji ich srebrnych godów. Budowla miała być wierną kopią restauracji Frognersteteren w Oslo (arch. Holm Hansen Munthe) otoczoną parkiem, urządzonej również w stylu norweskim ze świerkami i brzoźami, oczkami wodnymi, altanami oraz kamiennym mostem (projekt parku wykonał Fritz Hanisch). Pawilon norweski (niem. *Nordisches Haus*) wzniesiono w 1909 r., używając do jego budowy drewna świerkowego i karkonoskiego granitu. Wykonawcami byli: norweski architekt Einar Smith, który sporządził plany budowli na podstawie oryginalnego projektu Munthe oraz cieplnicy budowniczości Karl i Paul Ansorge. Podobnie jak w norweskim pierwowzorze elewacje uzyskały bogate zdobienia, dachy zaś - charakterystyczną koronkę na kalenicy i sterczyn w formie smoczych głów (Il. 5). Dekorację tę wykonali miejscowi artyści z cieplickiej szkoły snycerskiej pod kierunkiem rzeźbiarza Kiesera. Parter wzniesiono w konstrukcji wieńcowej, zaś piętro o większym niż dolna kondygnacja obrysie zaopatrzone w ganek. Pierwowzór w Oslo posiadał kamienny taras z widokiem na Oslofjord, kopia w Cieplicach otrzymała tożsamy, imponujący architektoniczny element, z którego rozciągał się równie wspaniały widok na góry. Lata 1963–67 to okres przebudowy i adaptacji budynku do nowych potrzeb, głównie wystawienniczych [18]. Od 2017 r. w Pawilonie Norweskim przywrócono jego pierwotną funkcję - restauracyjną.

Willa Hermanna Hendricha i Hala Legend.

Najlepszym jednak przykładem inspiracji kulturą norweską w Szklarskiej Porębie pozostaje willa Hendricha z nie istniejącą już dziś Halą Legend przy ulicy Muzealnej 5. Ten unikatowy kompleks został wzniesiony w 1902 r.

Il. 5 Pawilon Norweski w Parku Norweskim w Cieplicach śląskich (stan 2020 r., fot. Sebastian Wróblewski)

Jego bezpośredniej źródłowości dopatrywano się w zainteresowaniach ich właściciela Hermanna Hendricha (1854-1931) barwnym światem norweskich sag, starogermańskich legend i miejscowym folklorem. Kluczowym momentem w twórczości artystycznej i budowlanej malarza symbolisty stały się jego podróże do Norwegii i fascynacja „mistycznym spirytualizmem” drewnianych kościółków stów z ich bogatą ornamentyką i rzeźbiarskim detalem, nawiązującymi do motywów obecnych w poprzedzającej je kulturze wikingów. Wyprawy na Północ okazały się dla

Il. 6 Willa Hermanna Hendricha w Szklarskiej Porębie przy ul. Muzealnej 5 (stan 2017 r.), fot. Ewa Cisek

Il. 7 Willa Hermanna Hendricha w Szklarskiej Porębie przy ul. Muzealnej 5: detale elewacji, (stan 2017 r. fot. Ewa Cisiek)

artysty bardzo inspirujące, czego najlepszym dowodem było wzniesienie letniego domu malarza - willi Hendricha (niem. *Hendrich – Haus*, arch. Paul Engler), zamieszkiwanej przez niego do 1927 r.⁶ Szkic ideowy budynku i ogólna wizja architektoniczna były dziełem samego Hendricha. Wybór lokalizacji obiektu wiązał się z istnieniem w pobliskim Karpaczu górnym oryginalnego norweskiego kościoła (norw. *Vang stavkirke*), który stanowił dla artysty: „Ważny symbol artystycznej i duchowej ciągłości ze średniowieczem i jego mrocznymi legendami” [7, s. 46]. Drugim ważnym czynnikiem, który zdecydował o miejscu wzniesienia budynku był cytując za Przemysławem Wiaterem: „fenomen społeczny i kulturowy” jakim była Dolina Siedmiu Domów – kolonia artystów w Szklarskiej Porębie⁷. Stała się ona znaczącym impulsem do wzniesienia obok domu mieszkalnego Hendricha drugiego obiektu - Hali Legend, określanej też mianem Hali Baśni

⁶ Po śmierci Hendricha zamieszkał w nim literat i naukowiec dr Wilhelm Bölsche (1861 – 1939), gdzie utworzył muzeum geologiczno – przyrodnicze [14, s.2].

⁷ Nazwa kolonii artystów wzięła się od pierwszych siedmiu wzniesionych tu domów, których właścicielami byli literaci: bracia Carl i Gerhard Hauptmann, John Henry Mackay, Wilhelm Bölsche, Bruno Wille oraz malarz Hans Fechner, kompozytorka Anna Teichmüller i rzeźbiarz Fritz Rumpf. Z czasem kolonia powiększyła się o nowe obiekty mieszkalne [14, s.1].

Il. 8 Norweskie inspiracje: Gospodarstwo farmerskie w Strynie, Norwegia, (fot. Ewa Cisiek)

(niem. *Sagenhalle*), której przeznaczeniem była ekspozycja cyklu ośmiu wielkoformatowych obrazów artysty o tematyce symbolicznej⁸ – przedstawiających opowieść o karkonoskim Duchu Gór (Liczyrzepie, którego odpowiednikiem był skandynawski Odyn i starogermański Wotan) odczytywanym jako personifikacja sił natury. Budynek ten stał się ostatecznie ulubionym miejscem spotkań i prezentacji twórczości członków lokalnej, artystycznej społeczności [10]. Dom Hendricha wybudowano w konstrukcji drewnianej na kamiennej podmurówce, ze schodami zewnętrznymi prowadzącymi na drugą kondygnację, otwartą werandą w parterze i zadaszonymi balkonami na piętrze (z czasem zostały one zabudowane wskutek kolejnych adaptacji i ostatecznie w wyniku renowacji obiektu przeprowadzonej w latach: 2009 – 2011), z których otwierał się wspaniały widok na Szrenicę, Śnieżne Kotły i Łabski Szczyt (Il. 6) [7, s. 62]. W motywach na elewacji można dopatrzeć się inspiracji dawną, skandynawską kulturą, której społeczności postrzegały świat w sposób magiczny – łącząc sferę fizyczną z duchową. Zwłaszcza dekoracje w formie pojedynczych i bliźniaczych końskich torsów

⁸ Na cykl ośmiu obrazów składały się: „Ogród Ducha Gór”, „Bogini Wiosna”, „Zamek Ducha Gór”, „Wielki Szyszak”, „Śnieżne Kotły”, „Mały Staw”, „Wodospad Kamieńczyk”, „Górska Grań” [14, s.1].

(Il. 7) przywołują identyczne wyobrażenia znane z zachowanych archeologicznych znalezisk z terenów obecnej południowej Norwegii i Szwecji. Wizerunki te umieszczane w grobach południowo – norweskich królów były wyznacznikiem prestiżu właściciela i dawały mu pewność ochrony ze strony sił nadprzyrodzonych [5, s. 259]. Konie bowiem odgrywały szczególną rolę w tradycji Skandynawów, jako zwierząt świętych⁹ i ofiarnych¹⁰. W willi Hendricha podobizny koni widnieją na drzwiach wejściowych i wewnętrznych obiektu oraz jako motyw wykusa na piętrze. W oryginale zdobiły również balustradę schodów zewnętrznych. Belka kalenicowa wysunięta poza obrys dachu w ścianie szczytowej budynku ukształtowana była pierwotnie w formie smoczej głowy. Obecnie w miejscu tym widoczna jest podobizna smoka. Elewacje willi Hendricha utrzymane były w żywej kolorystyce: ciepłej żółci, brązów, błękitów i czerwieni. Po renowacji obiektu na początku XXI w. kolory te odtworzono na detalach, chociaż już w nieco innej stylizacji. Nieistniejąca dziś, wybudowana tuż obok willi Świątynia Legend, znana jest jedynie z archiwalnych fotografii. Budynek ten wzniesiono w konstrukcji drewnianej, zrębowej na kamiennej podmurówce, na planie prostokąta z dodaną małą absydą i dobudowaną już w 1916 r. od strony południowej wieloboczną, centralną formą określaną mianem Świątyni Grala (niem. *Gralstempel*). Budynek

⁹ W wierzeniach skandynawów istniał ścisły związek między słońcem a koniem. W zachowanych zabytkach archeologicznych widnieją wizerunki dysku słonecznego ciągniętego przez parę ogierów Alswida i Arvaka. W poezji Skaldów pojawiają się imiona wierzchowców bogów z rodu Asów, z których najslawniejszym był posiadany przez Odyna ośmionogi Sleipnir. Zmarli podróżowali na koniach w zaświaty: wojownicy do Walhalli (Dworu Poległych) Odyna, gdzie wiozły ich walkirie, pozostali mężczyźni musieli do krain (rządzonych przez boginie płodności i śmierci) dotrzeć na własnych wierzchowcach - do Asgardu, pozostającego pod opieką bogini Freyi dworu Folkvang lub do Dolnej Krainy – Niflheim, którą opiekowała się bogini Hel zwana jodis – „końską diwą” [5, s. 259].

¹⁰ Składanie ofiar z koni wynikało bezpośrednio z wierzeń dawnych Skandynawów. W sąsiedztwie pochówków łodziowych z IX i X w. odkrytych w Osebergu i Gokstad (w południowej Norwegii) złożono w ofierze odpowiednio piętnaście i dwadzieścia koni. Zwyczaj ten był najbardziej rozpowszechniony w Upplandzie (stanowiska archeologiczne w Vendel i Valsgarde) na terenie obecnej środkowej Szwecji [5 , s. 248].

Il. 9 Norweska Dolina w Szklarskiej Porębie: kamień jako podstawowe tworzywo kształtowania topografii całego założenia, (fot. Ewa Cisek)

przekryty był dwuspadowym dachem z umieszczonymi w jego centralnej części świetlikami. Sączące się z góry smugi światła, rozpraszane dodatkowo na rozciągniętym pod sufitem białym płótnie dawały efekt nordyckiego światła [12, s. 51]. W norweskim krajobrazie zwykle obok domu mieszkalnego pojawia się utrzymany w kolorze głębokiej czerwieni, większy od niego kubaturowo budynek o funkcji gospodarczej lub wspólnotowej [4], (Il. 8). Hendrich powtórzył tę tradycyjną kompozycję, używając do wzniesienia większej budowli oryginalnych elementów norweskiej stodoły. Jej elewacja uzyskała czerwoną barwę poza partiami ornamentyki, przedstawiającej fantazyjne smoki i zwrócone do siebie końskie torsy. Wejście flankowały dwie potężne włócznie, pomiędzy którymi rozpięty był błękitny młot Thora - boga burzy, domu i rodziny [13]. Hala Legend była swego rodzaju świątynią Ducha Gór o wielu imionach, oddającą swoją formą, funkcją (Dom Sztuki) i duchowym przesłaniem mistykę natury. Mimo, że w latach 60 –70 tych budynek przestał istnieć to udało się w pewnym stopniu ocalić *genius loci*. Obecnie w odremontowanej willi artysty, organizowane są wystawy plastyczne¹¹, konferencje i seminaria.

¹¹ W 2017 r. (31.03 – 5.04.2017) eksponowana była w Willi Hendricha wystawa: „Architektura norweska i norweskie inspiracje

Il. 10 Norweska Dolina w Szklarskiej Porębie, Willa Urnes (fot. Ewa Cisek)

Norweska Dolina.

Dolina Siedmiu Domów oraz norweska źródłowość i żywa kolorystyka willi Hendricha stały się bezpośrednią inspiracją dla wzniesionej już w XXI. w. Norweskiej Doliny – zespołu pierwotnie siedmiu a docelowo dziewięciu willi: Urnes, Heddal, Øye, Hegge, Torpo, Kvernes, Rødven, Borgund i Garmo. Pierwszych siedem budynków zrealizowano w 2013 r. (arch 05PM – ARCHITEKT), pozostałe dwa w 2018 r. W architekturze zespołu czytelne są zapożyczenia cech charakterystycznych dla norweskiej architektury, zarówno tej średniowiecznej (kościóły *stavkirke*), jak i hoteli z przełomu XIX. i XX. w.

W Norweskiej Dolinie każda z dziewięciu willi uzyskała indywidualną formę, kolor i charakter. Dzięki temu obiekty różnią się między sobą zaś ich nazwy nawiązują do dziewięciu miejsc lokalizacji średniowiecznych, drewnianych kościołów *stavkirke* w Norwegii. Elementem scalającym całą kompozycję jest odpowiednio ukształtowane otoczenie: z bogatą rzeźbą terenu, kamiennymi nasypami, murkami i ławami (Il. 9), charakterystyczną dla Norwegii roślinnością taką jak brzozy, świerki i sosny oraz wszech-

Il. 11 Norweskie inspiracje: hotel Kviknes w Balestrand nad Sognefjordem w Norwegii (fot. Ewa Cisek)

obecnym elementem wody w formie strumienia płynącego przez całe założenie z licznymi dopływami, oczkami wodnymi i kaskadami. Podobnie jak w okresie panowania wikingów istniał zwyczaj sytuowania kamieni runicznych przy ważnych dla społeczności miejscach i obiektach, tak w założeniu tym potężne kamienne głazy z nazwami norweskich kościołów akcentują miejsca usytuowania poszczególnych budynków [4].

Niektóre wille w dużym stopniu nawiązują do norweskiej architektury hotelowej z przełomu XIX. i XX. w., chociaż niejednokrotnie odbiegają swoją małą, kameralną skalą od norweskich pierwowzorów. Dobrym tego przykładem jest willa Urnes o delikatnej, niemal koronkowej formie i śnieżnobiałych elewacjach (Il. 10). Podobną estetykę odnaleźć można w hotelu Kviknes w Balestrand nad Sognefjordem w Norwegii (Il. 11) (arch Franz Wilhelm Schiertz, realizacja 1877 r.). Przez klatkę schodową innej willi Urnes przepływa górski strumień. Stojąca tuż obok niej willa Heddal reprezentuje z kolei najstarszą zasadę komponowania form przestrzennych, stosowaną od wieków w Norwegii. To typowa zabudowa drewniana, o elewacjach bejcowanych na ciemny brąz, pierwotnie wznoszona w konstrukcji *laft*, posadowiona na kamiennej podmurówce [4]. Impo-

---

w regionie Sudetów – impresje fotograficzne” autorstwa: Ewy Cisek, Doroty Łuczewskiej i Barbary Siomkajto (Wydział Architektury P.Wr.), przyp. autorki

Il. 12 Norweska Dolina w Szklarskiej Porębie: rzeźba smoka w strefie wejściowej do zespołu z widoczną w tle Willą Øye (fot. Ewa Cisek)

dowej jest wysoki, kamienny monolit. Trzykondygnacyjna willa Øye łączy w detalu wątki lokalne (rysunek konstrukcji przysłupowej na elewacji) i norweskie (rzygacze w formie smoczyczych głów, Il. 12). Kolejna, willa Hegge to przykład typowego budynku hotelowego w kolorze intensywnej czerwieni z zielonym, stylizowanym detalem stolarki okiennej i drzwiowej o motywach nawiązujących do kultury wikingów (Il. 13) [4]. Dwa bliźniaczo zaprojektowane budynki – wille Torpo i Kvernes nawiązują natomiast do architektury norweskich kościołów *stavkirke*, zwłaszcza do Świątyni Wang w Karpaczu (Il. 14). Także posadzki w obu willach wykonano na wzór tych oryginalnych – charakterystycznych dla kościołów *stavkirke*, w formie złożonej, kamiennej mozaiki.

W centralnej części Norweskiej Doliny usytuowano budynek Rødven. Mieści on przestrzeń serwisową dla części mieszkaniowej założenia, w tym: basen rekreacyjny i saunę, kawiarnię i salę konferencyjno – kinową (wykorzystywaną na wykłady przybliżające kulturę wikingów i norweską architekturę¹²). Dynamicznie przenikające się dachy oraz zwieńczenie obiektu wieżyczką przywołują obraz

Il. 13 Norweska Dolina w Szklarskiej Porębie, Willa Hegge (fot. Ewa Cisek)

Il. 14 Norweska Dolina w Szklarskiej Porębie: Wille Kvernes i Torpo (fot. Ewa Cisek)

kościółka *stavkirke* i typowego tradycyjnego, norweskiego spichlerza, akcentowanego często w taki sposób, obecnego w zabudowie farmerskiej (Il.15). Budynek Rødven pełni właśnie taką porządkującą funkcję w całym układzie domów, co jest najbardziej czytelne w panoramie Norwe-

¹²W 2017 r. w obiekcie tym eksponowana była wystawa fotograficzna autorki: „Architektura norweska w Polsce – impresje fotograficzne”, przyp. autorki

Il. 15 Norweskie inspiracje: zabudowa farmerska ze spichlerzem zaakcentowanym wieżyczką w Lom w Norwegii (fot. Ewa Cisek)

Il. 16 Panorama Norweskiej Doliny w Szklarskiej Porębie (fot. Ewa Cisek)

skiej Doliny (Il. 16). Na elewacjach obiektu widoczne są formy nawiązujące do kształtów łodzi wikingów, dachy zaś zdobią smocze wizerunki. Dopelnieniem pierwotnej koncepcji założenia są dwa nowe budynki Borgund i Garmo z funkcją restauracyjną w parterze i apartamentami na wyższych kondygnacjach [16].

W Norwegii architektura kreowana jest przeważnie w oparciu o otwarty krajobraz. Obiekty sytuowane są zgodnie z zasadą rozrzuconej koncentracji, co zapewnia ciągłość tła i ich właściwą ekspozycję. W Norweskiej Dolinie pewnym ograniczeniem stała się niewielka działka budowlana przeznaczona pod zabudowę. Cała idea zyskałaby zapewne, gdyby poszczególne wille, tak różniące się od siebie pod względem formy i koloru rozrzucone były swobodnie w krajobrazie, wówczas każda uzyskałaby bardziej czytelny, indywidualny kontekst przestrzenny. Obecnie kompozycja założenia przywołuje obraz norweskiej farmy z budynkiem Rødven – spichlerzem, skupiającym wokół siebie zabudowę.

Podsumowanie

Obecność norweskiej architektury w regionie polskich Sudetów jest niekwestionowaną wartością, zwłaszcza że możemy się poszczycić wielką dbałością o konserwację i ochronę tych dóbr kultury jakim jest dawny kościółek Vang stavkirke a obecny Kościół Górski Naszego Zbawiciela (Świątynia Wang) w Karpaczu, Pawilon Norweski w Parku Norweskim w Cieplicach śląskich i Willa Hendricha w Szklarskiej Porębie. Podobnie jak te już zabytkowe obiekty z ich unikatowym otoczeniem przyrodniczym, również zabudowa apartamentowa Norweskiej Doliny stanowi maleńki skrawek Norwegii przeniesiony w polskie góry aby uatrakcyjnić i dodatkowo turystycznie reaktywować bogate pod względem kulturowym i krajobrazowym miejsce jakim jest Szklarska Poręba. Norweską architekturę cechuje prostota, szczerłość użytych do jej wzniesienia materiałów, rzeźbiarskość, naturalność i ścisła łączność z naturą. Są to cechy bardzo pożądane w górskim krajobrazie, dlatego tak cenne wydają się być realizacje inspirowane norweską kulturą i sztuką.

Bibliografia

- [1] Allan T., *Wikingowie. Życie, legendy, sztuka*, National Geographic, Warszawa 2003
- [2] Anchor L., Havran J., *The Norwegian Stave Churches*, Arfo, Oslo 2005
- [3] Bugge G., *Stave churches in Norway: introduction and survey*, Dreyer, Oslo 1983
- [4] Cisek E., *Norweska architektura i rzeźba wobec natury*,

- Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2017.
- [5] Duczko W., *Moce Wikingów. Światy i zaświaty średniowiecznych Skandynawów*, Instytut Wydawniczy Erica, Warszawa 2016.
- [6] Havran J., *Norske Stavkirke: En guide til de 29 bevarte norske stavkirkene*, Arfo, Oslo 2010
- [7] Najwer M., *Hermann Hendricha Świątynia Legend oraz Parsifal i zamek Graal*, „Quart” 2008, Nr 3(9), s. 42 – 63
- [8] Ruszczyk G., *Średniowieczne kościoły drewniane w Norwegii*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, Nr 1/1993, s. 119-139
- [9] Sowa W., Konieczny K., *Norwegia*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała 2007.
- [10] Szymański – Störktuhl B., Ilkosz J., *Od zagrody chłopskiej do willi [w:] Wspaniały Krajobraz, Artyści i kolonie artystyczne w Karkonoszach w XX w.*, Bździa K. (red), Berlin i Jelenia Góra 1999, s. 104 – 126.
- [11] Trocka-Leszczyńska E., *Architektura drewniana Norwegii*, [w:] „Architectus” 2001, Nr 1-2(9-10), s. 39 – 51
- [12] Valebrokk E., Thiis-Evensen T., *Norway's Stave Churches: Architecture, History and Legends*, Oslo 1995
- [13] Waniek H., *Hala Legend w stanie upadłości*, www.odra.net.pl, <http://odra.okis.pl/article.php/327> [dostęp 16.11.2016]
- [14] Wiater P., *Hala Baśni i Dom Hendricha w Szklarskiej Poębie*, <http://www.szklarskaporeba.pl/files/ciekawostki%20historyczne/Hala%20Basni%20i%20Dom%20Hendricha%20w%20Szklarskiej%20Porebie.pdf> [dostęp 5.05.2017]
- [15] Witoszek – Fitzpatrick N., *O Arne Næsie, Norwegach, naturze i głębokiej ekologii*, rozmowę przeprowadził A. Rubacha, „Dzikie Życie” 2008, Nr 9(171), <http://pracownia.org.pl/dzikie-zycie-numery-archiwalne.2224.article.4078> [dostęp 16.03.2013]
- [16] www.aparting.pl/norweska-dolina [dostęp 2.03.2017]
- [17] www.frognersesteren.no/index_e.aspx [dostęp 2.03.2017]
- [18] www.muzeum-cieplce.pl/index.php/pl/historia-muzeum/plan-parku [dostęp 2.03.2017]
- [19] www.wang.com.pl/index.php?D=51 [dostęp 2.03.2017]

Il. 16 Willa Hegge (mal. M. Chmielarz)

II. 16 Willa w Norweskiej Dolinie
(mal. A. Jackiewicz)